Szabó Szilárd

A Nyilvántartó Iroda. Az Osztrák–Magyar Monarchia katonai hírszerző és elhárító szervének felépítése és helye a monarchia hadügyi irányításában

Abstract: The Evidenzbureau: The Structure and Position of the Austro-Hungarian Monarchy's Military Intelligence and Counterintelligence Service within the Monarchy's Military Administration. With the Compromise of 1867, Hungary and Austria determined that a significant part of military affairs belonged to the common affairs of the Monarchy and would be administered by the ruler and the common Ministry of War. Within the organisational structure of the common Ministry of War, the General Staff was responsible for the professional leadership of military affairs and for the professional direction of the army.

The Monarchy's military intelligence and counterintelligence service, the Evidenzbureau, operated within the General Staff. Its tasks included keeping records on foreign armed forces, obtaining public and secret information, and later countering military and political espionage directed against the Monarchy.

Initially, the Bureau operated with only a few officers, and a more developed organisational structure emerged only at the beginning of the twentieth century. Its most important sections were the intelligence section and the cryptanalytic sections. Until the outbreak of the First World War, the Bureau's budget remained rather limited, and the common Minister of War had to repeatedly plead for an increase in financial resources.

Keywords: Austro-Hungarian Monarchy; military affairs; General Staff; military intelligence and counterintelligence; espionage

A tanulmányban az osztrák–magyar katonai hírszerzés és elhárítás központi szervezetének történetét igyekszem megvizsgálni intézmény- és hivataltörténeti szempontok alapján. Munkám kifejezetten a vizsgált intézmény jogállását, szervezetét, hatáskörét és működését érinti – tehát nem „ügyekről" vagy nagy leleplezésekről szól, hanem elsősorban magáról az intézményről: arról a szervezett közegről, amely egy nagyhatalom katonai hírszerző szolgálatát képezte, amely meghatározott szabályok, normák között ellátta többnyire legális forrásokból származó információkkal az Osztrák–Magyar

https://doi.org/10.17048/EKKETDIKonf.24.2.2026.203

Monarchia katonai és polgári vezetését. Úgy vélem, ez legalább olyan érdekes, mint a nagy leleplezések.

A közös hadügy

Ahhoz, hogy megértsük a Nyilvántartó Iroda szerepét, helyzetét és tevékenységét, ismernünk kell a hadügy szervezetét, igazgatását és az erre vonatkozó szabályozás történetét. A tradicionális magyar közjogban a hadügyek intézése királyi felségjog volt, ezekre a magyar kormányszékek jogköre nem terjedt ki.[1] „A rendes hadsereg katonai igazgatását és belszervezetét a király, mint a hadseregnek legfőbb parancsnoka önállóan intézte".[2]

Magyarországon a Ferenc József által 1867. június 12-én szentesített 1867. évi XII. törvény rendelkezett a magyar korona országai és az uralkodó egyéb országai között fennálló közös ügyek intézésének módjáról. A törvénycikk 2. §-a a magyar Pragmatica Sanctióra –vagyis az 1723. évi I., II. és III. törvénycikkekre hivatkozva – kijelentette, hogy Magyarország és az uralkodó egyéb országai között kölcsönös és együttes védelmi kötelezettség áll fenn, aminek a 9. § szerint egyik eszköze a hadsereg „s az arra vonatkozó intézkedések, egy szóval: a hadügy". A törvény 11. §-a szerint „[ő] Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el".[3] Érdekes módon a törvény közös hadügyminiszterről még csak említést sem tett.

Ausztriában az ún. decemberi alkotmány („Dezemberverfassung") keretében megalkotott, 1867. december 21-i 146. számú törvény rendelkezett „az osztrák Monarchia valamennyi országát érintő közös ügyekről és azok kezelési módjáról". A törvény 1. §-a szerint közös ügy a hadügy, így nyilvánvalóan a hadsereget is közösnek tekintette.[4] „Az osztrák törvény tehát minden hadügyet közösnek tekint, kivéve az újoncmegajánlás jogát, a hadsereg elhelyezését és ellátását, a védkötelezettség teljesítésére vonatkozó törvényhozást és a katonai személyek polgári vonatkozású ügyeit, míg a magyar törvény a hadügyi kormányzat közösségét egyedül a hadsereg egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére szorítja".[5]

Deák Ferenc 1867. március 28-án elmondott képviselőházi beszédében kijelentette, hogy a közös ügyek intézéséről szóló törvényjavaslat 11. §-a „őfelségének azon

[1] Péter 2006: 85.
[2] Kmety 1911: 240.
[3] Márkus (szerk.) 1896: 334–335.
[4] Cieger 2004: 165–170.
[5] Ferdinandy 1892: 128.

alkotmányos fejedelmi jogairól szól, melyek a hadsereg egységes vezérletére, vezényletére és belszervezetére vonatkoznak". Mind a magyar katonaság, mind pedig az uralkodó egyéb seregei összevéve alkotják azon fegyveres erőt, amelynek feladata megvédeni Magyarországot és az uralkodó egyéb országait is. „E hadsereg mindig közösen és együtt működött a birodalom védelmében". Ennek a hadseregnek a része a magyar hadsereg is. „Némelyek nem tagadják ugyan a védelmi kötelezettséget, de kétségbe vonják a védelem közösségének elvét (…) a védelemnek olyannak kell lenni, mely célra vezessen: márpedig csak az együttes erővel folyó közös védelem lehetett sikeres, az állandó rendes katonaság felállítása óta minden időben, a különvált seregeknek külön működése pedig zsibbasztó lett volna a szükséges védelem hatására (…) a rendes magyar katonaság közösen és együtt harcolt őfelsége többi seregeivel, ugyanazon vezérlet alatt állott és elkülönözve nem működött".[6]

Gróf Andrássy Gyula miniszterelnök 1868. augusztus 1-jén tartott képviselőházi beszédében kijelentette, hogy a magyar kormány két tűz között állt. „Az egyik vélemény a legnagyobb bizalmatlansággal tekintette mindazt, mi a régi fennálló rendszer megváltoztatását foglalja magában, egy külön nemzeti honvédség fölállításában pedig az összes monarchia végveszedelmét látta. A másik vélemény a fönnálló hadseregnek nem olyan alakítását, mint a törvények értelméből következik, hanem kettéosztását, egy külön osztrák és egy külön magyar hadsereg fölállítását követelte. A kormány ezen két ellenkező álláspont közül kiinduló alapul egyiket sem fogadhatta el; hanem azon elvből indult ki, hogy ezen kérdés szerencsés megoldása csak úgy lehetséges, ha: először kölcsönös megnyugvással történik-, másodszor, ha mindenek előtt az tartatik szem előtt, hogy az alkotandó védrendszer a lehető legczélirányosabb legyen; és harmadszor, ha az ország törvényes jogai föntartatnak. Ezen vezérelvektől indíttatva, azon meggyőződésre jött a magyar kormány, hogy az összes osztrák-magyar monarchia legczélirányosabban megvédhető egy, a törvények értelmében közös hadsereg és külön nemzeti honvédség által".[7]

Tisza Kálmán elfogadta ugyan, hogy a Pragmatica Sanctio alapján létezik a közös védelem elve, de a megvalósítást nem közös hadsereg, hanem önálló magyar hadsereg révén kívánta biztosítani.[8] A Pragmatica Sanctio alapján Magyarország önállóan dönthet arról, hogyan értelmezi a védelmi kötelezettséget, az mikor, hogyan, milyen esetben áll fent, s ha fennáll, Magyarország azt hogyan teljesíti. Vagyis Tisza Kálmán alapvetően abból indult ki, hogy a Pragmatica Sanctio csak perszonáluniót teremtett Ausztria és Magyarország között, és a Pragmatica Sanctióból ered ugyan az együttes és kölcsönös védelmi kötelezettség, de ez nem hozott létre közös hadügyet, és nem jelentette a védelem eszközeinek közösségét sem.[9]

[6] Cieger 2004: 123–124.
[7] Lederer 1893: I. 351.
[8] KN 1867. március 21. 362; Kozári 2019: 81.
[9] Szabó 1848: 135.

Célszerű röviden áttekinteni azt is, hogy miképpen értelmezték a hadügyre vonatkozó rendelkezéseket a korabeli magyar közjogi irodalom legjelesebb képviselői. A korszak egyik kimagasló közjogászának, Polner Ödönnek az álláspontja egyértelműen eltért a magyar kormány és a kormánypárti képviselők értelmezésétől. Szerinte a 11. § tulajdonképpen nem szól közös hadseregről – a törvényhely nem is használja ezt a kifejezést –, hanem csak a magyar hadseregről mint az egész hadsereg részéről. Véleménye szerint van egy összes hadsereg, amelynek a magyar hadsereg a részét alkotja. Van tehát egy „oly magyar hadsereg, mely jogilag csak a magyar államnak szerve, intézménye, de amely katonailag nem önálló és nem elkülönített, hanem amely az Ausztriából is alkotandó összes hadsereg körén belül megkülönböztetett állással bírva annak kiegészítő része". Ebből az értelmezésből az következik, hogy az egész hadsereg belső felépítését az uralkodó állapítja meg, tehát a magyar hadsereg is oly belső szervezettel kell hogy rendelkezzék, hogy bele tudjon illeszkedni az egész hadsereg szervezetébe. Nézete alátámasztására azt is felhozta, hogy a véderőről szóló 1868. évi XL. törvénycikk sem említett „közös hadsereget", hanem csak hadsereget.[10]

Ferdinandy Gejza, a múlt századforduló jeles alkotmányjogásza szerint a 11. § alapján „a hadügyre nézve csak az tekinthető közös ügynek, ami kizárólag a közös uralkodó személy felségjogai közé tartozik: t. i. a hadsereg egységes vezérlete, vezénylete és belszervezete és a hadsereg maga". Szerinte a 11. § „a királynak a hadügy körébe vágó személyes felségjogait sorolja fel, és csakis ez által ismeri el a hadsereget közösnek és az erre vonatkozó ügyeket olyanoknak, melyek egységesen intézendők". Álláspontja szerint a közös védelem elve kívánatossá tette, hogy „a magyar király személyének uralkodása alatt álló összes országok és tartományok hadseregei egységes hadsereggé olvasztva, egységes vezénylettel, vezérlettel és belszervezettel bírjanak, a törvény mindkét államra nézve a hadsereget közösnek tekinti. Ezzel azonban a magyar hadsereg fogalmát nem csak meg nem szünteti, hanem azt határozottan és kifejezetten fenn is tartja, mondván, hogy az az egész hadsereg kiegészítő részét képezi, tehát nem önálló hadsereg ugyan, de mindenképpen külön hadseregnek kellene lennie".[11]

A fenti értelmezésektől némileg eltérő, sajátos álláspontot képviselt Kmety Károly. Egyrészt egyértelműen tagadta, hogy a 11. § alapján közös hadseregről lenne szó, ugyanakkor a kifejezést mégis használja.[12] Ezt azzal magyarázta, hogy a 11. § biztosította az önálló magyar hadsereget, de a véderőről szóló 1889. évi VI. törvénycikk ezt lerontotta, mert abban már a „közös hadsereg és haditengerészet" kifejezés szerepel. Szerinte az 1867. évi XII. törvénycikk 11–14. §§-i alapján nincs közös, csak összes hadsereg, amelynek a magyar hadsereg a kiegészítő része. E magyar hadsereg vezénylete, vezérlete, belső szervezetének kialakítása a király jogkörébe tartozik. E jogkörök vonatkozásában azonban a magyar király ugyanolyan módon, ugyanolyan szabályok szerint köteles eljárni, mint az összes hadsereg többi részében. A törvény megállapítja az összes hadseregnek

[10] Polner 1901: 105–109.
[11] Ferdinandy 1892: 123–125.
[12] Kmety 1911: 240, 506.

mint katonai erőnek a taktikai (harcászati) egységét, amit ily módon szintén csak törvény módosíthat. Az összes hadsereg mint katonai, vezérleti, vezényleti és belső felépítés szempontjából is egységes haderő egyetlen egészet alkot. Ez az egységes szervezetbe foglalt, jogilag császári és királyi közös haderő közös központi hadvezetés irányítása alatt áll, „mely központi szervek az összes hadseregnek valóságosan közös hatóságai". Ez az egységesség azonban semmiképpen sem azonos egyfajta „közjogi egységgel", sem pedig a tulajdonképpeni közösséggel. Az összes hadsereg jogilag két elemből tevődik össze, az egyik rész tartozik a magyar államhoz, s annak a hadserege, a másik rész az Osztrák Császárság hadserege.[13]

Mit jelentettek a 11. §-ban szereplő vezérlet, vezénylet és belszervezet kifejezések? Vezérlet alatt a hadsereg vezetését értették. A vezérlet az uralkodó azon joga, hogy békében és háborúban is személyesen vezetheti a haderőt, azonban jogában áll a fővezérletet másra bízni. A vezérlet a haderőre vonatkozó közvetlen, irányító befolyást jelent, megszabja az irányítottak minden olyan saját, önálló hadmozdulatait és haditevékenységét, amely a védelemhez szükséges.[14] Vezényleten a legfőbb parancsnoklásra vonatkozó jogot („commando", „Kommandogewalt", „Militärischer Oberbefehl") értették. Ezt a jogot a király akár személyesen is gyakorolhatta, vagy az általa meghatározott módon és mértékben a katonai parancsnokságokra is átruházhatta. A vezénylet mint a legfelsőbb parancsnoki (főparancsnoki) hatalom tulajdonképpen fenntartott jog („monarchisches Reservatsrecht", „reservata"), vagyis olyan uralkodói jog, amely nem igényli más alkotmányos intézmény közreműködését a jog gyakorlásához. Vagyis ezt a jogkört az uralkodó személyesen, minden más katonai szerv közreműködése nélkül gyakorolta. Idetartozott a katonai szervezet felépítésére vonatkozó jogalkotás, a képzés, a fegyelmi jogkör, a felszerelés, fegyverzet, egyenruha, a felügyelet, valamint a kinevezésekre, előléptetésekre, áthelyezésekre, nyugállományba helyezésre és elbocsátásra vonatkozó jogkör.[15] „Ide tartoznék mindenesetre: a hadsereg fővezérének, parancsnokainak és tisztjeinek kinevezése, ezeknek minden katonai és személyes ügyei, kivéve a XII. t. czikk 14. §-ában foglaltakat: t. i. a magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyarországi polgári viszonyait, jogait és kötelezettségeit, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak (…). Továbbá a hadvezérlet és vezénylet gyakorlásának módja, a hadsereg harczképességének fenntartására vonatkozó intézkedések, intézmények és intézetek, a kiképzésre, a begyakorlásra, a szolgálat mikénti teljesítésére, a fegyelem épségben tartására vonatkozó szabályzatok, utasítások kiadása, a felfegyverzés és más efféle kérdések. A tiszti képesítettség fokának és elnyerési módjának megállapítása, végre a seregszervezet-, a csapatkötelékek és seregintézetek megállapítása".[16] A haderő belső szervezetének kialakításhoz fűződő jogkör magában foglalta a fegyvernemekre, csapatokra, katonai

[13] Kmety 1911: 506–509.
[14] Polner 1901: 72; Kmety 1911: 241.
[15] Olechowski-Hrdlicka 2001: 266–268.
[16] Ferdinandy 1892: 126.

hatóságokra, intézetekre való tagozat meghatározásának és megváltoztatásának a jogát, a hadsereg belső, a haderő „*taktikai tagozatának*" a meghatározását.[17]

Az osztrák szakirodalomban nem volt egységes álláspont abban a tekintetben, hogy a katonai igazgatás vajon az uralkodó főparancsnoki jogköréhez vagy a haderő belső szervezeti felépítésének meghatározásához tartozik-e. Mindenesetre a katonai igazgatás a hadszervezet minden olyan tevékenységét magában foglalta, amelyek a hadsereg számára szükséges anyagi eszközök előteremtésére irányulnak, vagyis a hadsereg személyi és tárgyi szükségleteinek fedezésére szolgálnak. Az uralkodó a katonai (hadügyi) igazgatás ellátásához fűződő jogkörét a közös Hadügyminisztérium révén gyakorolta, míg a főparancsnoki hatáskör gyakorlását a katonai kabinetirodán („Militärkanzlei Seiner Majestät") keresztül végezte. Ez a szerv nem állami szerv volt, hanem az uralkodó saját, személyes hivatala.[18]

A közös Hadügyminisztérium

Az 1848. évi forradalom idején a polgári alkotmányosság létrehozása felszínre hozta azt a problémát, hogy miként lenne lehetséges a hadügyeket a felelős kormány és az uralkodó között felosztani, hogyan lehetne a hatásköri kérdéseket alkotmányosan és egyúttal hatékonyan rendezni. Szintén felmerült az a probléma is, hogy miként lehetne hatékonyan megoldani a katonai felső vezetés és a katonai közigazgatás között felmerülő hatásköri kérdéseket. Az 1848. március 17-én megalakult első felelős ausztriai kormányban nem is volt hadügyminiszter.[19] Május végén az addig még működő Udvari Haditanácsot beillesztették a Hadügyminisztérium szervezetébe.[20]

Az V. Ferdinánd magyar király által szentesített 1848. évi ún. áprilisi törvények közül a független felelős magyar kormány felállításáról rendelkező III. tc. érintette a hadügyeket. A törvény 6. §-a szerint – többek között – minden katonai és honvédelmi tárgyban a király a magyar kormány által fogja a végrehajtó hatalmat gyakorolni. A 8. § megállapította, hogy a „magyar hadsereg" határon túli alkalmazása, valamint a katonai hivatalokra való kinevezések szintén a király hatáskörébe tartoznak, s ezen hatáskör alkotmányos gyakorlásához szükséges a király személye körüli miniszter ellenjegyzése. Bár ezek a rendelkezések és a felirat magyar hadseregre vonatkozó utalása alapján egyértelműnek tűnik, hogy a hadügyek a magyar kormány hatáskörébe kerültek, valójában sem a jogi, sem a tényleges helyzet nem volt ennyire egyértelmű.[21]

[17] Polner 1901: 72; Kmety 1911: 241.
[18] Bernatzik 1911: 695; Olechowski-Hrdlicka 2001: 266–268.
[19] Olechowski-Hrdlicka 2001: 243.
[20] Wandruszka–Urbanitsch 1987: 145.
[21] Márkus (szerk.) 1896: 219.

Az 1848. évi III. tc. 6. §-a ugyanis arról is rendelkezett, hogy mely korábbi hatóságok hatásköreit fogja a független, felelős magyar kormány átvenni. Ezek pedig a magyar királyi Udvari Kancellária, a Királyi Helytartótanács és a Királyi Kincstár. Tehát az Udvari Haditanács hatáskörének átruházásáról nincs szó – nyilván nem is lehetett, hiszen az Udvari Haditanács nem magyar, hanem közös, császári-királyi – szerv volt. Problémát jelentett az is, hogy az 1848. évi III. tc. 6. §-a nem határozta meg azt, hogy vajon mit is kell „magyar hadsereg" alatt érteni: a magyar nemzetiségű, magyarországi sorozású, toborzású alakulatokat vagy az éppen akkor Magyarországon állomásozó császári-királyi csapatokat? A törvény nem rendezte a magyarországi főhadparancsnokságok jogi státusát sem, ezért azok felett a magyar kormány egészen 1848. május 7-ig nem tudott joghatóságot gyakorolni.[22]

Az uralkodó által 1848. május 7-én a császári-királyi hadügyminiszterhez és a nádorhoz intézett legfelsőbb kéziratok a hadügyeket továbbra is olyan tárgynak tekintették, amely mindkét országot (ti. az örökös tartományokat és Magyarországot) érintette. A két legfelsőbb kézirat elrendelte, „hogy amennyiben a magyar katonaság kormányzatát illetőleg a ‚magyar ministerium által kibocsátott rendeletek a monarchia összes hadseregére nézve fennálló intézkedéseket érintenék, az ausztriai hadügyminiszterrel előleges értekezés történjék és viszont meghagyja az ausztriai hadügyminiszternek, hogy minden rendeletek, amelyek az összes hadseregre vonatkoznak, vagy a hadseregnek a külföldön való alkalmazását tárgyazzák, a magyar ministeriummal tegye magát érintkezésbe, s az ily intézkedések a magyar katonaságra nézve csak a magyar ministerium útján tehetők meg".[23] A magyar kormány 1848. augusztus 16-án törvényjavaslatot nyújtott be, amelyben „nem mondotta ki a hadsereg magyar lábra állítását, hanem a meglévő hadsereget szervezet, nyelv, vezénylet és jelvények dolgában is" a régi rendben hagyta, s csak a szerveződő honvédségre nézve mondta ki a hadsereg magyar mivoltát.[24]

A szabadságharc leverését követően egy meglehetősen hosszadalmas és bonyolult folyamat vette kezdetét, amely során az uralkodó és a Habsburg Monarchia politikai és katonai vezetői igyekeztek az éppen aktuális katonai viszonyokhoz leginkább alkalmazható, hatékony és – nem utolsósorban – minél költségkímélőbb szervezeti felépítést létrehozni a hadsereg számára. 1853. május 12-én Ferenc József megszüntette a Hadügyminisztériumot, és hatáskörét a Hadsereg Főparancsnokság kapta meg.[25] Azonban az Itáliában elszenvedett 1859. évi vereség után ismét teljesen átalakították a hadügyek egész szervezetét. 1860. május 1-ji hatállyal ismét felállították a Hadügyminisztériumot. A Hadügyminisztérium szervezeti felépítéséről az 1860. december 8-i szervezeti szabályzat rendelkezett. A miniszternek két helyettese lett. Két osztályt alakítottak ki, amelyek közül az egyik a katonai, műveleti és politikai kérdésekkel foglalkozott, míg a másik a gazdasági, igazgatási, fegyverzeti, ellátási és

[22] Hermann 2015: 132.
[23] Polner 1901: 86–87.
[24] Réz 1910: 50–51.
[25] Zeinar 2006: 335.

igazságügyi kérdésekkel és a Katonai Határőrvidékkel. A hadügyminiszter – a többi miniszterrel együtt –1865. augusztus 6-án megkapta a jogot arra, hogy közvetlenül – tehát a miniszterelnök mellőzésével – tehessen javaslatot az uralkodónak.[26]

1868. januárjában a Hadsereg Főparancsnokság megszűnt, a műveleti és személyzeti kancellária hatáskörei visszakerültek a közös Hadügyminisztériumhoz. 1868 decemberében Albrecht főherceg kívánságára a közös Hadügyminisztérium az uralkodó mint legfelsőbb hadúr szerve lett. A közös Hadügyminisztérium vált a legfelsőbb katonai hatósággá, amely magába foglalta a katonai közigazgatás minden ágát, és felügyelte a törvények, szabályzatok és előírások végrehajtását. 1869 februárjában hatályba lépett a közös Hadügyminisztérium új szervezeti felépítése, ami néhány kisebb átalakítással egészen az első világháború kitöréséig hatályban is maradt. A minisztérium öt szekciót foglalt magába, ami 15 osztályra, azok pedig részlegekre tagolódtak. Az első szekció a miniszter helyettesének vezetésével a személyzeti és elnöki ügyeket intézte, három további szekció tábornokok vezetése alatt katonai és technikai ügyeket intézett, míg az 5. szekció foglalkozott a költségvetéssel, valamint a gazdasági és vezérkari ügyekkel egy főintendáns vezetésével. A minisztérium szervezetébe tagolódott – ideiglenes jelleggel – a Legfelsőbb Katonai Igazságügyi Szenátus, saját ügycsoporttal négy részlegre (A–D) tagolódva.[27]

A Vezérkar

A 18. század közepén Savoyai Jenő herceg, az Udvari Haditanács elnöke létrehozta a Főszállásmesteri Hivatalt („Generalquartiermeisteramt"), amelyből később kialakult a Főszállásmesteri Kar („Generalquartiermeisterstab"), amely először az Udvari Haditanács, majd 1848 után a Hadügyminisztérium segédszervévé vált.[28] Az 1865. október 27-i Nr. 172. Legfelsőbb Elhatározás változtatta meg a szervezet elnevezését Főszállásmesteri Karról egyszerűen Vezérkarra („Generalstab").[29] A kialakuló Vezérkar szerepe és jelentősége akkor és azáltal vált döntővé, miután a porosz vezérkar az 1866-ban a Habsburg Monarchia, majd 1870-ben a Francia Császárság ellen vívott háborúkban bebizonyította nélkülözhetetlenségét. A porosz vezérkari szervezetet ezekben a háborúkban mutatott teljesítményének következtében szerte Európában – így a kialakuló Osztrák–Magyar Monarchiában is – elkezdték másolni, és a következő évtizedekben egyértelműen követendő példaként tekintettek rá.[30]

[26] Wandruszka–Urbanitsch, 1987: 154–157.
[27] Wandruszka–Urbanitsch, 1987: 354–357.
[28] Zeinar 2006: 239, 613.
[29] Zeinar 2006: 103.
[30] Kronenbitter 2023: 6.

A Vezérkar és a Vezérkar főnökének jogállását, a Vezérkar szervezetét, hatáskörét és működését a szervezeti szabályzatok („Organische Bestimmungen des Generalstabes") határozták meg. Öt szervezeti szabályzatot ismerünk, az elsőt 1871-ben adták ki, majd ezt követően 1875-ben, 1883-ban és 1907-ben adtak ki újabb szabályzatot, az utolsót pedig 1913-ban.[31] A Vezérkar élén a Vezérkar főnöke állt, aki sem az osztrák („Reichsrat", Birodalmi Tanács), sem a magyar törvényhozás, illetve a két törvényhozó szerv tagjaiból álló delegációk előtt nem jelenhetett meg, továbbá nem vehetett részt sem az osztrák, sem a magyar kormány ülésein.[32]

Az 1871. évi szervezeti szabályzat a Vezérkart mindazon katonai hivatalok és parancsnokságok segédszervének minősítette, amelyek a sereg háborúban és békében történő operatív vezetését látják el. A Vezérkar főnökét a közös hadügyminiszter „tanácsadó segédszervének" nyilvánította, amely a közös hadügyminiszter közvetlen alárendeltségében tevékenykedik. A Vezérkar főnökének javaslatára az uralkodó nevezi ki a Vezérkar főnökének helyettesét, a vezérkari irodák főnökeit, a Haditérképészeti Intézet és a Hadilevéltár igazgatóját, a Hadiiskola parancsnokait, az egyes seregtestek vezérkari főnökeit, valamint a Hadügyminisztériumban vezérkari szolgálatot teljesítő tiszteket, utóbbiak esetében azonban előzetesen ki kell kérnie a seregtestek parancsnokainak, illetve a közös hadügyminiszternek a véleményét.[33]

Az 1907. évi szervezeti szabályzat alapján a Vezérkar főnöke az operatív, a háborús előkészületekkel kapcsolatos konkrét ügyekben a két honvédelmi miniszterrel, a haditengerészet parancsnokával és a hadtestparancsnokokkal közvetlenül is érintkezésbe léphetett, valamint információszerzés céljából közvetlenül kapcsolatba léphetett a katonai meghatalmazottakkal és a katonai attasékkal. Az 1907. évi szervezeti szabályzat említi először kifejezetten azt, hogy a Vezérkar főnökét az uralkodó nevezi ki.[34] 1913. évi szervezeti szabályzat alapján a Vezérkar főnöke végleg megszűnt a közös hadügyminiszter segédszerve lenni, és kizárólag az uralkodó közvetlen alárendeltségébe került. Megszerezte azt a jogot is, hogy közvetlenül, akár írásban, akár szóban terjeszthetett elő indítványt vagy javaslatot az uralkodónak.[35]

Az 1871. évi szervezeti szabályzat alapján a Vezérkar hatásköre kiterjedt mindazon ügyekre, amelyek a katonai szolgálati renddel, szervezettel, diszlokációval, kiképzéssel vannak összefüggésben, továbbá tanácsadó jelleggel kiterjedt a hadsereg fegyverzettel, felszereléssel kapcsolatos kérdéseire is. Hatásköréhez tartoztak továbbá az erődítések, a katonai kommunikáció, közreműködött a katonai térképészettel kapcsolatos kérdésekben, illetve a vezérkari szolgálattal kapcsolatos, háború esetére vonatkozó hadtudományi

[31] Allerhöchste Entschliessung vom 6. März 1871. Allerhöchste Entschliessung vom 23. December 1875. Allerhöchste Entschliessung vom 24. Februar 1883. Allerhöchste Entschliessung vom 4. Oktober 1907. Allerhöchste Entschliessung vom 14. November 1912.

[32] Zeinar 2006: 546.

[33] AE 1871: 5.

[34] AE 1907: 1–4.

[35] AE 1913: 1–2.

előkészületekben.[36] Az 1875. évi szervezeti szabályzat alapján a Vezérkar főnöke gondoskodott minden háború esetére vonatkozó operatív munkáról és előkészületről, ezért befolyást gyakorolt minden katonapolitikával, hadrenddel, mozgósítással, erődítésekkel, vasúti és egyéb kommunikációs ügyekkel kapcsolatos feladatra. Továbbá hatásköre kiterjedt minden olyan ügyre, amelyek a hadsereg felkészültségével, hadrafoghatóságával álltak kapcsolatban, különösen a szervezeti kérdések, a fegyverzet, a felszereltség, az ezekre vonatkozó szabályok és parancsok kidolgozása, valamint a nagyobb hadgyakorlatok. A Vezérkar főnökének hatáskörébe tartozott a vezérkari tisztek utánpótlásáról és képzéséről való gondoskodás is.[37]

Az 1907. évi szervezeti szabályzat alapján a Vezérkar főnökének hatásköre már az egész fegyveres erő háborús alkalmazására vonatkozó tervezetek és előkészületek kidolgozására kiterjedt. Megszerezte a jogot a Magyar Királyi Honvédség és a népfelkelők, illetve az osztrák Landwehr és Landsturm, valamint a bosznia-hercegovinai tartományi alakulatok hadrafoghatóságával kapcsolatos ügyekre is. Állandó kapcsolatot tarthatott a haditengerészet parancsnokával a kombinált hadgyakorlatokkal kapcsolatosan.[38] Az 1913. évi szervezeti szabályzat alapján a Vezérkar főnöke megkapta a jogot, hogy befolyást gyakoroljon a véderőtörvényekkel kapcsolatos kérdésekben is. Jogot kapott arra is, hogy a véderőre vonatkozó költségvetési javaslatokról, illetve a véderőre vonatkozó lényeges változtatásokról véleményt mondjon.[39]

A Vezérkar irodákra tagolódott. Az 1871. évi szervezeti szabályzat szerint volt egy Igazgatási Iroda („Direktionsbureau"): ide tartoztak a személyzeti ügyek, a vezérkari szolgálat vezetése, a vezérkari főnök és a közös hadügyminiszter közötti írásbeli érintkezés intézése, a Vezérkar és más katonai hivatalok közötti érintkezés lebonyolítása. Egy másik iroda foglalkozott a monarchia országainak, egy különálló iroda pedig a külföld haditérképészeti leírásával. Volt továbbá egy közlekedési és szállítási ügyekkel foglalkozó iroda, amely a szállítással, a vasúti, hajózási, posta- és távírdaügyekkel foglalkozott. Volt Hadtörténeti Iroda, valamint Nyilvántartó Iroda, amely az idegen hadseregekről vezetett nyilvántartást.[40] Az 1875. évi szervezeti szabályzat alapján az Igazgatási Iroda feladatköre kibővült a Vezérkar gazdasági ügyeinek intézésével. Létrehozták a Hadműveleti Irodát, amely az operatív és különleges vezérkari ügyekkel foglalkozott. Feladatához tartozott a hadrenddel, a mozgósítással, valamint a stratégiai felvonulással kapcsolatos tervek kidolgozása, szakvéleményt és indítványt tehetett erődítésekkel kapcsolatosan, valamint a hadsereg kiképzésével és szervezésével kapcsolatban, taktikai és hadműveleti szabályzatokat és parancsokat dolgozott ki, javaslatokat tett vezérkari utazásokkal, hadgyakorlatokkal kapcsolatban, és elkészítette az ezekről szóló jelentéseket. Összevonták a két haditérképészeti irodát („Landesbeschreibungsbureau"), viszont

[36] AE 1871: 3.
[37] AE 1875: 2–3.
[38] AE 1907: 2.
[39] AE 1913: 2.
[40] AE 1871: 3–4.

a vasúti, hajózási, illetve a postaüggyel foglalkozó irodát különválasztották a Távírda Irodától.[41] Az 1913. évi szervezeti szabályzat ismét létrehozott egy újabb irodát, az ún. Hadtápirodát. Az iroda feladata az volt, hogy – szoros együttműködésben a Hadműveleti Irodával – előre gondoskodjék a felvonult hadsereg terepen való ellátásáról (hadtáp). Erre vonatkozóan kibocsátott minden szükséges előírást, szabályzatot és parancsot. A hadtáppal összefüggő minden egészségügyi, ellátási, gondozási és járművekkel kapcsolatos szervezési, kiképzési, mozgósítási kérdésben hatáskörrel rendelkezett. Az iroda szabályozta a hadműveleti terület mögötti közlekedési és összeköttetési ügyeket is.[42]

A Nyilvántartó Iroda

A Nyilvántartó Iroda („Evidenzbureau") volt az Osztrák–Magyar Monarchia központi katonai hírszerző és elhárító szerve. Az iroda eredetileg a Főszállásmesteri Kar hatodik osztályát alkotta. Békeidőben közvetlenül a Főszállásmesteri Kar főnökének személyes irányítása alatt működött. 1854–1857 között önállóan, majd ettől kezdve a Hadsereg Főparancsnokság szervezetén belül működött egészen 1860-ig, amikor is a fentebb már jelzett átszervezés után ismételten létrehozott Hadügyminisztérium szervezetébe tagolódott, és a hadügyminiszter közvetlen irányítása alá került.[43]

Az 1861. március 10-én August Graf von Degenfeld-Schonburg hadügyminiszter által kiadott utasítás szerint az iroda hírszerzési tevékenységét a Hadügyminisztérium, míg az idegen haderőkről végzett nyilvántartó tevékenységét a Főszállásmesteri Kar főnökének ellenőrzése alatt végezte. Mivel azonban a Főszállásmesteri Kar a Hadügyminisztérium segédszerve volt, így természetesen a hadügyminiszter ellenőrző tevékenysége az iroda nyilvántartó funkciójára is kiterjedt. 1867. január 1-től az iroda teljesen a Hadsereg Főparancsnokság szervezetébe tagolódott, igaz, csak nagyön rövid időre, ugyanis már 1868. január 15-én visszatért – az immáron közös – Hadügyminisztérium szervezetébe, és 1871-től a Vezérkar egyik irodájaként működött tovább.[44]

A Vezérkar számára kibocsátott 1913. évi szervezeti szabályzatban szerepelt először, hogy a vezérkari irodák főnökeit, így a Nyilvántartó Iroda főnökét is az uralkodó nevezi ki. A Vezérkar minden irodája a Vezérkar főnökének vezetése alatt működött, ez volt egyben a szolgálati út is, tehát a Nyilvántartó Iroda főnöke is a Vezérkar főnökének vagy a helyettesének jelentett, és minden hírszerzéssel kapcsolatos ügyben akár személyesen is javaslatot tehetett a Vezérkar főnökének. A gyakorlatban ez úgy működött, hogy a legfontosabb ügyeket az iroda főnöke terjesztette a Vezérkar főnöke elé, a csekélyebb

[41] AE 1875: 3.
[42] AE 1913: 3.
[43] ÖStA KA Geschäftsbücher Evidenzbureau des Generalstabes 1850–1913. Band 434. Szabó 2019: 27–29.
[44] Szabó 2019: 29–31.

súlyúakat pedig a helyettese a Vezérkar főnökhelyettesének. Az iroda főnöke közvetlenül tarthatta a kapcsolatot az egyes seregtestek hírszerző tisztjeivel, azonban ezt a jogát csak a Vezérkar főnökének vagy annak helyettesének előzetes beleegyezésével gyakorolhatta. Az 1886. évi szolgálati szabályzat szerint ugyanígy léphetett érintkezésbe a közös Külügyminisztérium hírszerző szolgálatával vagy annak képviselőjével.[45]

Az iroda jelentéseit megküldték az uralkodó Katonai Irodájának és a közös Külügyminisztériumnak is. A szolgálati szabályzat előírta, hogy az iroda helyettes vezetőjének az irodában vezetett minden ügyről olyan információval kell rendelkeznie, hogy adott esetben fennakadás nélkül át tudja venni az iroda irányítását, és mindenről pontos információt tudjon adni a Vezérkar főnökének vagy helyettesének. Ez nyilván csak úgy volt lehetséges, ha az iroda főnöke a folyamatban lévő ügyekről rendszeresen tájékoztatta a helyettesét. Továbbá a Nyilvántartó Iroda főnökhelyettesének útmutatóval kellett ellátnia a seregtestek hírszerző feladatot ellátó tisztjeit is.[46]

A Nyilvántartó Iroda hatásköre

Az iroda alapvető feladata eredetileg az idegen haderőkről összegyűjtött információk, ismeretek, adatok nyilvántartása volt. Az információk megszerzésének tekintetében ugyan nem volt kikötés, hogy azokat csak nyilvánosan hozzáférhető vagy hivatalos forrásokbók kell beszerezni, sőt éppen ellenkezőleg, mégis helytelen lenne ebből arra következtetni, hogy az iroda kezdettől fogva állandó hírszerző tevékenységet folytatott volna. Ugyanis az 1850. évi szolgálati szabályzat 3. §-a úgy rendelkezett, hogy ezt a tevékenységet az irodának csak háború esetén kell folytatnia. Békeidőben történő hírszerző tevékenység folytatására az iroda először csak az 1860. május 14-én kiadott parancsban kapott felhatalmazást, majd 1861. január 16-án Degenfeld-Schonburg hadügyminiszter az egész katonai hírszerzés irányításával az irodát bízta meg.[47]

1866-ban azonban jelentős törés következett be az iroda hírszerző tevékenységében, ugyanis – ahogy erről az iroda egy 1870-ből származó jelentése beszámol – ettől az évtől kezdődően az osztrák(–magyar) katonai hírszerzés gyakorlatilag teljesen leállt, amire minden valószínűség szerint takarékossági okokból került sor. Ebben az időben tehát az iroda feladata kizárólag az idegen haderők adatainak nyilvános forrásokból való legális eszközökkel megszerzett nyilvántartására korlátozódott. Csak az 1876. évi szolgálati szabályzat tartalmaz újra olyan rendelkezést, amely előírta az iroda számára a

[45] Szabó 2019: 34–35.
[46] ÖStA KA Nachlässe und Sammlungen, Nachlaß Ronge. Szabó 2019: 35–36.
[47] Nachlaß Ronge. Szabó 2019: 37–38.

békeidőben folytatott hírszerző tevékenység folytatását. A szabályzat 1. §-a kifejezetten elrendelte, hogy az iroda irányítsa békeidőben a katonai hírszerzést.[48]

Először 1889-ben bízták meg az irodát az ellenséges kémtevékenység elhárításával, vagyis ettől kezdve az iroda látta el a katonai elhárítás központi vezetését is. Megállapítható tehát, hogy az iroda hatásköre az 1890-es évek elején kiterjedt az idegen haderőkről vezetett információk összegyűjtésére és nyilvántartására, a békében és háborúban egyaránt folytatott katonai hírszerzésre, amelynek az iroda volt a központi irányító szervezete, és az Osztrák–Magyar Monarchia ellen irányuló kémtevékenység felderítésére és megakadályozására.[49]

Ami az iroda *nyilvántartó* funkcióját illeti, ennek ki kellett terjednie az idegen haderő szervezetére, elhelyezkedésére, felvonulására, fegyverzetére, az alkalmazott harceljárásokra, képzettségére, anyagiakkal való ellátottságára, létszámára és minden egyébre, ami egy esetleges háború esetén számításba jöhet. Az adatok gyűjtéséhez akár tudományos segédanyagokat is fel lehetett használni. Feljegyzéseket kellett készíteni az idegen haderő szervezetének lényeges változásáról, az egyes csapatok harci felkészültségéről, a magasabb katonai parancsnokok felkészültségéről, katonai képességeiről, egyéb tulajdonságairól. Minden fontosabb változásról azonnal jelentést kellett tenni a közös hadügyminiszternek, és minden érintett katonai és polgári hatóság részére felvilágosítást kellett adni. Ezenkívül az egyes fontosabb változásokról nagyobb terjedelmű és alaposabb elemzéseket tartalmazó tanulmányokat, illetve összefoglaló táblázatokat is készíteni kellett. Az idegen haderők mellett az idegen erődítményekről is hasonló részletességgel kellett nyilvántartást vezetni.

Egy tiszt éveken keresztül ugyanazzal a haderővel foglalkozott, ilyen értelemben tehát egy tisztnek „saját" hadereje volt, amellyel kizárólag ő törődött. Ezt annyira komolyan vették, hogy az irodában dolgozó tisztek gyakran még egymás tevékenységéről sem tudtak. A hivatali helyiségeket minden nap külön felügyelőkkel ellenőrizték, nehogy egy akta vagy egy feljegyzés az asztalon maradjon. Az irodában szolgálatot ellátó tiszteknek úgy kellett végezniük a munkájukat, hogy bármikor képesek legyenek kielégíteni a Vezérkar idegen haderők felépítésének megismerésére vonatkozó igényeit, és bármikor képesek legyenek az idegen haderőkről pontos felvilágosítást és információt szolgáltatni. Erre azért volt szükség, hogy az osztrák(–magyar) haderőt bármikor össze lehessen hasonlítani bármely idegen haderővel, és a közös haderő struktúráját érintő esetleges – akár háborúban bekövetkező – változásokhoz mintát, hasznosítható vagy éppen elvetendő példát nyújtsanak.[50]

Egyre szigorúbb és egyre pontosabb előírások rögzítették a nyilvántartások formai követelményeit. Az ún. „Evidenz-Mémoire" adatszerűen tartalmazta az adott haderőre vonatkozó összes információt a felépítéstől a hadrenden és a felszerelésen át egészen a hadkötelezettségre vonatkozó szabályokig. Létezett az ún. „Evidenz-Tableau", mely

[48] Nachlaß Ronge. Szabó 2019: 39.
[49] ÖStA KA Nachlässe und Sammlungen, Nachlaß Wolf-Schneider. Szabó 2019: 41.
[50] Nachlaß Ronge. Szabó 2019: 41–43.

egy áttekintő táblázat formájában tartalmazta az idegen haderőre vonatkozó adatokat, illetve az ún. „Personal-Evidenzen", vagyis egyes magasabb rangú katonákra vonatkozó személyi adatlap. Az „Evidenz-Rapport" alapvetően hivatalos forrásból származó, egyetlen témát felölelő jelentés volt, amelyben kifejezetten az adott haderőre vonatkozó változásról, újdonságról kellett beszámolni. Az erről készült táblázat formájú összefoglalást a közös Hadügyminisztérium elnöki irodájában („Präsidial-Bureau") őrizték, és kötelezően közzétették. Végül készítettek tanulmányokat is, melyek kifejezetten tudományos alapossággal feldolgozott elemzések, értékelések voltak.

Az 1850. évi szolgálati szabályzatban megállapított „Evidenz-Protokolle" hat fő részre tagolódott: 1.) szervezet, felépítés, fegyverzet, hadkiegészítés; 2.) hadrend, az egyes seregtestek elhelyezkedése; 3.) a magas rangú parancsnokok adatai; 4.) erődítmények, egyéb hadászati jelentőségű helyek; 5.) a hivatalos vagy félhivatalos forrásból származó információk megjelölése; 6.) az egyéb forrásból (pl. újságokból) származó információk megjelölése. Az első világháború alatt az iroda nyilvántartó csoportjainak feladata volt a hadügyi és a katonapolitikai nyilvántartás, a bel- és külpolitika katonai vonatkozású részeinek nyilvántartása, a gazdasági helyzetről vezetett nyilvántartás, valamint a vonatkozó sajtóanyag feldolgozása. Külön csoport foglalkozott minden európai állam, Észak-Amerika és Japán tüzérségének, a vonatkozó ipari létesítményeknek, a légiflottának, valamint az erődítményeknek a nyilvántartásával. Az ún. „Manipulationsgruppe" feladata volt az irattár kezelése, a szolgálati szabályzatok és előírások betartásának ellenőrzése, a személyzeti ügyek, valamint az újonnan alkalmazott munkatársakkal kapcsolatos ügyintézés.[51]

Ami az iroda hírszerző funkcióját illeti, a különféle szabályzatok erről általánosságban csak annyit mondtak, hogy az idegen hadseregek és flották folyamatos megfigyelésével kell megvalósítani. Ehhez az információszerzésnek többféle módját alkalmazták. Az egyik a katonai attasék tevékenysége volt. Legkésőbb 1861-től az iroda megkapta a katonai attasék jelentéseit, amelyeket kiértékelésük után továbbítottak a csapatokhoz, sőt havonta Budapesten és Bécsben megjelenő közlönyt is kiadtak. A katonai attasék azonban – kezdetben legalábbis – nem voltak képzett, hivatásos hírszerzők. Az általuk küldött jelentések nagyrészt saját megfigyeléseiken, tapasztalataikon és a nyilvános, legálisan hozzáférhető forrásokon nyugodtak. Ilyen lehetőség volt pl. a hadgyakorlatokon való részvétel, azonban ott is csak meghatározott terepszakaszokon tartózkodhattak. Fedett ügynöki tevékenységet nem végezhettek, egyrészt mert lebukásukkal diplomáciai státusukat, másrészt a fogadó ország és a monarchia közötti viszony megítélését kockáztatták volna.

Az iroda sem forszírozta túlzottan, hogy a katonai attasék különféle kalandos kémjátszmákra fecséreljék idejüket, mivel attól tartottak, hogy megfelelő kiképzés híján könnyen valamelyik idegen titkosszolgálat csapdájába sétálhatnak. Éppen ezért az iroda hatásköre kiterjedt a leendő katonai attasék kiválogatására. Listát vezettek azokról a tisztekről, akik egyáltalán szóba jöhettek attaséként. Az iroda főnöke javaslatot tehetett

[51] Nachlaß Ronge. Szabó 2019: 43–45.

a Vezérkar főnöke számára a leendő attasé, a közös Hadügyminisztérium haditengerészeti osztályfőnöke részére pedig a tengerészeti attasé személyére vonatkozóan, akit kinevezése után feladatát illetően elláttak a megfelelő útmutatással. Formálisan persze a Vezérkar főnöke és a haditengerészeti osztályfőnök terjesztette elő az attasé személyére vonatkozó javaslatot az uralkodónak.[52]

1861-től az iroda hatáskörébe tartozott az egyes seregtesteknél szolgálatot teljesítő hírszerző tisztek képzése is. Az iroda az első világháború előtti évekre elérte azt, hogy minden hadtestnél legalább egy hírszerző tiszt teljesített szolgálatot, akik számára 1911-től rendszeresen tartottak megbeszéléseket, szakmai találkozókat. A tisztek képzésében az iroda a 19. század utolsó harmadától kezdődően együttműködött a Keleti Akadémiával (1898-tól Császári és Királyi Konzuli Akadémia), ahol hadtudományi tárgyakat is oktattak, és az iroda mindenkori főnöke tagja volt a vizsgabizottságnak. A kezdeti nehézségek leküzdésére tett hatalmas erőfeszítések ellenére az első világháborút megelőző években még mindig komoly hiányosságok voltak megfigyelhetőek az osztrák–magyar katonai diplomácia területén. Nyugodtan ilyen hiányosságként értékelhetjük azt az eléggé megdöbbentő tényt, hogy az első világháborút megelőzően nem szolgált katonai attasé Athénban.[53]

Mivel a katonai attasék a hírszerzés szempontjából – kezdetben mindenképpen – „amatőrök" voltak, ezért az iroda igyekezett rendszeresen „utaztatni" a tiszteket abba az országba, amelynek haderejével foglalkoztak. Franz Conrad von Hötzendorf tábornagy, a Vezérkar 1906–1911, illetve 1912–1917 közötti főnöke emlékiratában leírja, hogy Alois Lexa Freiherr (később Graf) von Aehrenthal közös külügyminiszter gyakran meggátolta ezeket az utakat, mert félt a tisztek lelepleződésétől és az ezzel járó diplomáciai bonyodalmaktól. Hasonló problémákat vetett fel a konzulátusokon lévő hírszerző tisztek tevékenysége, valamint az iroda saját bizalmi embereiből (konfidenseiből) álló hálózatának kiépítése is, mivel jogállásukat tekintve a konfidens személyek mind a közös Hadügyminisztérium alkalmazottjai voltak. Képzetlenségük miatt a fizetett konfidensek tevékenységét egyébként Conrad egyáltalán nem tartotta hatékonynak. August Urbański von Ostrymiecz altábornagy, az iroda 1909–1914 közötti főnöke emlékiratában leírja, hogy az iroda munkáját egyáltalán nem úgy kell elképzelni, ahogyan azt a kalandregényekben elképzelik; ő csak nevet, amikor ilyeneket olvas, mert a valóságban az iroda munkatársai naponta hetven (!) folyóiratot, szaklapot és egyéb újságot néztek át alaposan.[54]

Ami az iroda *elhárító* funkcióját illeti, kezdetben ezt a tevékenységet az ún. hírszerző csoport („Kundschaftsgruppe") látta el, amelyet 1907-ben hoztak létre. 1917-ben kivált belőle és külön csoporttá szerveződött az elhárító csoport (Defensivgruppe), amely hat referatúrára tagolódott. Az első referatúra hatáskörébe az elhárítás szervezési részfeladatai, a jelentéstétel szabályozása, a katonai titkok védelmének megszervezése,

[52] Nachlaß Ronge. Szabó 2019: 45–47.
[53] ÖStA KA Nachlässe und Sammlungen, Nachlaß Urbański. Szabó 2019: 47–49.
[54] Nachlaß Urbański. Szabó 2019: 49–50.

a csendőrség, a leszerelés és a napló vezetése, valamint a katonai elhárítás, az államrendőrség és a szövetséges államok elhárítási szervezetének nyilvántartása tartozott. A második referatúra vezette a nyilvántartást az ellenséges kémhálózatról és kémelhárításról, segédleteket készített az ellenséges hírszerzőszolgálatok felépítéséről, konkrét javaslatokkal kellett előállnia az ellenséges kémtevékenység letörésére, és a szabotázsakciók elleni védekezés is idetartozott.

A harmadik referatúra hatásköre kiterjedt a posta-, távíró- és telefonszolgáltatás területére vonatkozó kémelhárításra, a levelek, táviratok, sürgönyök és csomagok átkutatására (cenzúra), a titkosírásra, a határ- és útellenőrzésre, az Osztrák–Magyar Monarchián belüli forradalmi mozgalmak nyilvántartására, valamint a vegyi laboratórium vezetésére. A negyedik referatúra intézte a kémkedési ügyekkel összefüggő jogi eljárásokat, előkészítette az erre vonatkozó törvényeket, az elhárítás szempontjából felügyelte a sajtót, és idetartoztak a hadifoglyokkal kapcsolatos ügyek is. Az ötödik referatúra foglalkozott a kémgyanús elemek körözésével, a velük kapcsolatos információk cseréjével, az idegen tisztek beutazásával kapcsolatos ügyekkel, a belső elhárítással, illetve a fényképekkel. Végül a hatodik referatúra tartotta a kapcsolatot az első világháború idején a Hadsereg Főparancsnokságon belül működő hírszerző részleg („Nachrichtenabteilung") felderítő csoportjaival.

Az elhárító csoport mellett az iroda politikai csoportja is kémelhárító tevékenységet végzett. A csoportvezető hatáskörébe tartozott a politikai hírszerzés megszervezése az elhárító csoport segítségével, új hírszerzési források közzététele, közlése, elvi jellegű kérdések tisztázása, tanácsadás alkotmány-, közigazgatási és nemzetközi jogi ügyekben, katonai szakértőként való közreműködés a csoport feladatkörét érintő ügyekben, illetve a csoport képviselete. A csoportvezető különleges esetben olyan feladattal is megbízhatott egy referatúrát, amely eredetileg nem tartozott a hatáskörébe. 1918. július 1-től a csoportvezető saját hatáskörében dönthetett a feladatok kiosztásáról, továbbá az ő dolga lett az egyes referatúrák munkájának összehangolása, a munkálatok végrehajtási módozataira történő konkrét utasítások kibocsátása, valamint a referatúrák jelentéseinek felülvizsgálata. Magának a csoportnak a feladata az egyes nemzeti mozgalmak, különösen a szocialista, cionista, szabadkőműves, adventista mozgalmak, azon belül a vezető pártok, szervezetek és sajtóorgánumok figyelemmel kísérése, a békekötéssel kapcsolatos kérdések, valamint gazdaságpolitikai természetű jelentések elkészítése.[55]

[55] Nachlaß Ronge. Nachlaß Urbański. Szabó 2019: 50–53.

A Nyilvántartó Iroda szervezete

Az iroda megalakulásakor mindössze öt tiszt és két kisegítő állt rendelkezésre, így eleinte nem volt szükség különösebb szervezeti szabályokra. 1876-ban az iroda nyilvántartó szolgálatra, felderítő szolgálatra, katonaiattasé-szolgálatra és irodai szolgálatra tagolódott. 1885-ben egy külön referatúrát hoztak létre, amely kizárólag az Oroszország elleni hírszerzéssel foglalkozott. Úgy tűnik, hogy először Eugen Hordliczka ezredes parancsnoksága alatt (1903–1909) alakultak csoportok az iroda szervezetében. Mindenképpen meg kell azonban jegyezni, hogy a „csoport" általában 1-2 tisztet jelentett. Ezek szerint 1904-ben a következő „csoportok" működtek: hírszerző csoport (vagyis a felderítéssel foglalkozó tisztek), a Balkán-csoport, a francia, német, olasz, orosz csoport, valamint a belső irodai ügyintézéssel foglalkozó ún. „Manipulationsgruppe". 1904 májusában hozták létre az angol csoportot. Igazából csak az orosz volt valóban csoportnak nevezhető, mivel abban 4 tiszt dolgozott. Egy tisztnél többen csak az olasz és a felderítő csoportban szolgáltak. 1908 elejétől működött az erődítési csoport („Fortifikationsgruppe", „Befestigungsgruppe"), amely eredetileg az idegen haderők tüzérségéről is gyűjtött adatokat, de miután 1909-ben Urbański vette át az iroda irányítását, 1912. november 1-jén megkezdte működését az önálló tüzérségi csoport, amely kezdetben az idegen haderő légierejéről, illetve a járműpark állapotáról is szerzett információkat.[56]

A hírszerző csoport 1913. november 1-jén már saját alcsoportokkal, külön részlegekkel rendelkezett, mégpedig balkáni, olasz és orosz felderítő csoportokkal („Erkundungsgruppen"), a már említett elhárító csoporttal („Defensivgruppe"), rejtjelfejtő – azon belül olasz–francia és orosz – csoporttal, valamint fotólaboratóriummal, saját segédtiszttel és irodafőnökkel, aki a felderítő csoport saját irodáját vezette. A hírszerző csoportot érintő változások azt eredményezték, hogy nagyjából 1913-tól kezdődően az iroda csoportjait két kategóriára lehetett bontani. Az egyik maga a Kundschaftsgruppe, vagyis a több alcsoporttal rendelkező hírszerző csoport, amely az iroda aktív felderítő és elhárító szerveként működött, illetve az iroda összes többi csoportja, az ún. nyilvántartó csoportok („Evidenzgruppen"), amelyek továbbra is az iroda eredeti feladatát végezték, vagyis az idegen haderőkre vonatkozó információkat gyűjtötték össze és dolgozták fel. Mielőtt egy tiszt a felderítő csoport valamely részlegéhez került volna, legalább fél évet kellett eltöltenie a megfelelő nyilvántartó csoport kötelékében.[57]

Az első világháború kitörése után az iroda szinte kiürült, mivel az állomány nagy része a Hadsereg Főparancsnokság Hírszerző Részlegéhez került. A megmaradt állomány formálisan a közös Hadügyminisztérium, illetve a Vezérkar főnöke helyettesének alárendeltségébe került, de tulajdonképpen ők is a Hadsereg Főparancsnokság Hírszerző Részlege részeként működött, mint annak egyfajta kiegészítője, és Bécsben folytatta tovább tevékenységét. Idetartozott az angol és francia nyilvántartó csoport, a rejtjelfejtő

[56] Nachlaß Ronge. Nachlaß Urbański. Szabó 2019: 83–85.
[57] Nachlaß Ronge. Nachlaß Urbański. Szabó 2019: 87–88.

csoport, valamint az erődítési és a tüzérségi csoport, amelyeket 1915. január 1-jén összevontak, majd 1915. július 1-től már csak tüzérségi csoport néven folytatta tovább működését. 1916. január 1-jén létrehozták a politikai csoportot, az angol nyilvántartó csoportot pedig összevonták a némettel. A politikai csoport elsődleges feladata a kémelhárítás, a „külföldi hazaárulók" nyilvántartása és a rájuk vonatkozó információk továbbítása azon szervek felé, amelyek azután nyomon követték az „államellenes cselszövéseket".

1916. szeptember 1-jén a rejtjelfejtő csoportot két részre bontották: az I. rejtjelfejtő csoport foglalkozott ezután az idegen rejtjelezett üzenetek feltörésével, majd 1918. július 1-től különleges rendelkezések alapján végezte a rejtjelezett üzenetek összegyűjtését és csoportosítását. A II. rejtjelfejtő csoport 1918. július 1-ig a saját üzenetek rejtjelezését, majd a semleges és szövetséges államok üzeneteinek dekódolását végezte. 1917. február 1-jével az olasz, orosz és Balkán-csoportot feloszlatták.

Ezután az iroda a következő csoportokból állt: a politikai, az angol, a francia, a tüzérségi, a Manipulationsgruppe, valamint a két rejtjelfejtő csoport. Ekkor két új csoportot is létrehoztak, az elhárító és a propaganda csoportot. 1917. május 15-től az első rejtjelfejtő csoport két részre bomlott: egy olasz és egy francia csoportra. 1917. április 12-én az addig a Hadsereg Főparancsnokság Hírszerző Részlege szervezetében működő összes nyilvántartó csoportot megszüntették, és 1917. november 1-ji hatállyal az iroda szervezetébe illesztették. Az utolsó átszervezésre 1918. március 30-i hatállyal került sor. Ekkor alakult meg a segédtiszti iroda, és kezdte meg működését a belföldi csoport („Inlands-Gruppe"). A háború végén, 1918 novemberében az iroda a következő csoportokból szerveződött: politikai, elhárító, tüzérségi és erődítési, nyilvántartó, belföldi, két rejtjelfejtő csoport, a Manipulationsgruppe, valamint az ún. zsákmány csoport („Beute-Gruppe").[58]

A Nyilvántartó Iroda költségvetése

Az iroda 1854-ben 2000 forint (ún. konvenciós forint, németül gulden) juttatásban részesült. 1866-ban alakították ki azt az álláspontot, hogy célszerű a katonai igazgatás számára különösen fontos juttatásokat az 1867-től közös Külügyminisztérium alapjából, illetve az 1887. december 22-i közös minisztertanácsi határozat szerint a közös Pénzügyminisztérium rendelkezési alapjából fedezni. A megállapodás értelmében az így meghatározott összeget az adott évi költségvetésen belül már nem lehetett módosítani, vagyis a delegációk elé nem lehetett erre vonatkozó módosító javaslatot benyújtani. A helyzet tehát az volt, hogy az iroda költségvetésének jelentős részét, mintegy 100 000 koronát (felerészben külföldi pénzérmében) a közös Külügyminisztérium, egy kisebb,

[58] Nachlaß Ronge. Szabó 2019: 94–97.

de szintén jelentős részét, mintegy 20 000 koronát pedig a közös Pénzügyminisztérium fedezte.

Felmerül a kérdés, vajon miért volt szükség arra, hogy a katonai hírszerzés és elhárítás költségvetésének jelentős részét mintegy „elrejtsék" a közös Kül- és Pénzügyminisztérium költségvetésében. Nos, ez egyfelől az 1866 előtti évek katonai költségvetésével függ össze, amennyiben azok az egész éves költségvetés jelentős részét tették ki, komolyan megterhelve az adófizetők teherbíró képességeit. 1864-ben az államadósság kamataira közel 129 millió forintot kellett elkülöníteni. Ez azzal járt, hogy a delegációk nagyon nehezen járultak hozzá a katonai költségek emeléséhez. Így célszerű volt a kiadások egy részét „eldugni" a delegációk elől. Ez abból a szempontból is előnyösebb volt, mivel a tételek nem a közös Hadügyminisztérium költségvetésében szerepeltek, így a közös hadügyminiszter a delegációk előtt nem is vállalhatott értük felelősséget.

A másik ok politikai: a közös külügyminiszter rendszeres külügyi expozéjában nem feltétlenül volt mindig őszinte a delegációk előtt a monarchia külügyi helyzetét illetően, és igyekezett pozitívabb képet festeni, optimistább hangulatot teremteni a monarchia nemzetközi helyzetével kapcsolatosan. Viszont ez azzal járt, hogy a miniszter által kialakított kedvező helyzetkép nem állt összhangban a katonai kiadások növelésének szándékával. Vagyis a valóság és az expozéban előadott helyzetértékelés közötti különbség is az oka volt annak, hogy az iroda költségvetésének egy részét el kellett rejteni.

A közös Külügyminisztériumban az első osztályfőnök kezelte a miniszter felügyelete és kezelése alatt álló titkos pénzalap számára rendelkezésre álló összeget. Az alap a mindenkori közös költségvetés részét alkotta, azon belül a közös Külügyminisztérium fejezetén belül szerepelt mint rendelkezési alap és politikai információszerzésre való nem különleges elszámolású kiadások. Az alap számára 1871-re 200 000 forint költségvetési támogatást szavaztak meg a delegációk. Az 1880-as évek közepére az összeg már félmillió forintra, a kilencvenes évekre pedig 600 000 koronára nőtt. Az 1903-as költségvetési évre már 1 430 000 koronát hagytak jóvá erre a célra a delegációk. Az összeg 1908-ra másfél millió, 1912-re pedig 2 millió koronára nőtt, és ennyit szavazott meg 1915-re a háborút megelőző utolsó delegáció is 1914. május 29-én.[59]

A minisztériumon belül az Informationsbureau foglalkozott a hírszerző tevékenységgel, amelynek költségvetése 1881-ben 100 000 forint volt, ebből 20 000 került a Nyilvántartó Irodához. 1888-ban 142 355 forintból kereken 50 000. Az összeg a kilencvenes években is nagyságrendileg hasonló maradt, a 160 000 koronát sohasem érte el. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy 1888-tól kezdve az Informationsbureau költségvetésének egyharmadát fordították az iroda révén katonai hírszerzésre és elhárításra. Ugyanezen időszak alatt a közös Pénzügyminisztériumtól évente 10 000 forintot (1892-től koronát) kapott az iroda. A már említett 1908. december 7-i, a közös hadügyminiszter által a közös külügyminiszternek küldött jegyzék szerint egy 1887. december 22-i közös minisztertanácsi határozat alapján évi 20 000 forintot kellett volna kapnia az irodának a

[59] ÖStA HHStA PA XL Interna LI/6. Karton 242. HHStA AR Budget und Kassawesen Karton 297; Szabó 2019: 102–105.

közös Pénzügyminisztériumtól. Azonban a vonatkozó levéltári adatokból egyértelműen kiderül, hogy a közös Pénzügyminisztérium ennek az összegnek évente csak a felét utalta át.

1900-tól az Informationsbureau költségvetése hirtelen megduplázódott, 1900-ban 314 324, 1904-ben pedig 370 654 koronát tett ki. 1906–1907-ben viszont lecsökkent 326 514, illetve 314 135 koronára. Eközben az irodának juttatott összeg nagysága nem változott: végig 109 524 korona maradt. Vagyis az iroda az Informationsbureau költségvetésének továbbra is az egyharmadát kapta meg. A közös Pénzügyminisztériumtól származó forrásokkal együtt az iroda költségvetése 1900–1907 között 120–127 000 korona volt A közös szárazföldi haderőre fordított kiadások eközben az 1900. évi közel 292 millió koronáról 1907-re 350 és fél millió koronára nőttek. A számok tükrében ez azt jelenti, hogy a monarchia katonai titkosszolgálatára fordított kiadások 1907-ben a közös szárazföldi haderő költségvetésének 0,2%-át sem érték el.[60]

Amikor 1906-ban Franz Conrad von Hötzendorf lett a Vezérkar főnöke, a közös Hadügyminisztérium költségvetéséből az iroda mindössze évi 36 800 koronát kapott. Ez az összeg egészen 1913-ig nem változott. Franz Freiherr von Schönaich közös hadügyminiszter 1908. december 7-i, a közös külügyminiszterhez intézett jegyzékében kérte a katonai hírszerzésre fordított összegek emelését. Hivatkozott arra, hogy amikor 1887-ben a közös minisztertanácsi határozatban megállapították, hogy a közös Külügyminisztérium évi 100 000, a közös Pénzügyminisztérium pedig évi 20 000 forintot ad a közös Hadügyminisztériumnak hírszerzési célokra, a monarchia csak Oroszország ellen folytatott aktív hírszerző tevékenységet. Jelenleg azonban a monarchia már Oroszország mellett Olaszország és a balkáni államok ellen is aktív hírszerző tevékenységet folytat, tehát az 1887-ben meghatározott összeg a megnövekedett feladatok ellátását már semmiképpen sem biztosítja.

Schönaich a jegyzékben arra is felhívta a közös külügyminiszter figyelmét, hogy az 1887-ben megállapított összeg még a kizárólag Oroszország ellen folytatott műveletek tényleges költségeit sem fedezte, mivel az 1887-ben megállapított pénzmennyiséget nem a valós költségekhez szabták, hanem a közös minisztériumok rossz anyagi helyzete miatt voltak kénytelenek az adott összegeket meghatározni. Emiatt az iroda már akkor kénytelen volt az aktív hírszerző tevékenységet visszafogni. 1910-ben az Informationsfondból származó összeget megemelték 113 200 koronára, 1912-től ez 128 200, majd 1913-ban 300 000 koronára emelkedett. Csak így sikerült az iroda költségvetését 1912-ben 165 000, 1913-ban pedig 336 000 koronára növelni.

Ezek a megemelt összegek azonban még mindig jóval elmaradtak a Vezérkar, illetve a közös Hadügyminisztérium által szükségesnek tartott összegektől. A közös hadügyminiszter a közös külügyminisztertől már az 1909. évre félmillió koronát kért, a közös Pénzügyminisztériumtól pedig 50 000 koronát. Schönaich szerint még ez az összeg is csak a legszükségesebb, elkerülhetetlenül felmerülő költségeket fedezné. Arra is célzott

[60] ÖStA HHStA PA XL Interna 265 Budget des Inf. Büros 1881–1907. ÖStA KA KM Präs 40 – 1/2; Szabó 2019: 106–107.

a jegyzékben, hogy ez a mód előnyös lenne a közös külügyminiszternek is, mivel az összeget ily módon nem a fegyverkezési hitel terhére kellene folyósítani, vagyis nem kellene az emelésről a delegációkat tájékoztatni, így az – legalábbis egyelőre – nem kerülne a nyilvánosság elé.

A kért összeget a közös külügyminiszter nem tudta folyósítani. Schönaich 1909. január 14-i, Aehrenthal közös külügyminiszter számára megfogalmazott válaszából kiderül, hogy csupán 60 000 koronát kapott, amelyet udvariasan meg is köszönt. A közös hadügyminiszter leszögezte, hogy tisztában van a titkos alap súlyos igénybevételével. Aehrenthal azt is közölte, hogy ilyen mértékű emelést mindenképp igényelni kellene a delegációktól, és ezt ő egyértelműen támogatja. Schönaich ezt is hálásan tudomásul vette, bár kifejezte aggodalmát, hogy a delegációk ezt nem fogják könnyen megszavazni. Végül vette magának a bátorságot, és kért még 100 000 koronát. Úgy tűnik, a közös hadügyminiszter szép szavai valahogy meghatották Aehrenthalt, mert nemcsak eleget tett a kérésnek, hanem túl is teljesítette azt, mivel 110 000 koronát adott a közös hadügyminiszternek.[61]

Mivel a Vezérkar főnöke által a közös Hadügyminisztériumtól az 1910. évre katonai hírszerzésre kért 200 000 koronát a minisztérium nem tudta előteremteni, ezért 1910. január 11-én Schönaich közös hadügyminiszter arra kérte a közös külügyminisztert, hogy *hitelezze* meg neki a kért összeget. Így sikerült 209 523 korona *hitelt* kapniuk, amelyet az iroda költségvetésében nem tüntettek fel. Schönaich 1910. május 6-án újra kérte Aehrenthal közös külügyminisztertől az Informationsfondból származó összeg évi 500 000 koronára való emelését, illetve azt, hogy hasonlóan 1908-hoz, a közös Külügyminisztérium fedezze a közös Hadügyminisztérium költségvetési hiányát.

Aehrenthal a kérést politikai okokból visszautasította. Válaszlevelében azt írta, mivel a delegációk előtt korábban viszonylag kedvező képet festett a monarchia külügyi helyzetéről, ezért nem tudná megindokolni az emelés okát. Másrészt szerinte az emelésre a külföld is felfigyelne, ami megnehezítené a monarchia diplomáciai helyzetét. Jóindulatát azzal próbálta kifejezni, hogy azt ajánlotta a közös hadügyminiszternek, hogy a későbbiekben a pénzt ne feltétlenül „katonai hírszerzési célok" címszó alatt igényelje, használjanak inkább egyéb, semleges kifejezést, hogy a kérés ne legyen olyan feltűnő. Azt is tanácsolta továbbá, hogy újabb összegek igénylése helyett próbáljanak jobban támaszkodni a konzulátusok személyzetére.

A közös hadügyminiszter 1910. december 5-én (K. Nr. 3868/11. jegyzék) és 16-án (K. Nr. 3224. jegyzék) is kérte Aehrenthaltól az összeg megemelését, azonban a közös külügyminiszter a delegációkra való hivatkozással újfent elutasította a kérést. 1911 júliusában az Informationsbureau jelezte, hogy költségvetését jelentősen túllépte, így újabb hitelt nyújtani az iroda számára nem tud. Ugyanekkor a közös Pénzügyminisztérium is jelezte, hogy az addig az iroda számára átadott összeg felét sem képes kifizetni. Még az időközben kitört olasz–török háború sem tudta rászorítani a közös külügyminisztert arra, hogy emelje a katonai hírszerzésre fordított összeget. Az elutasítás indoka az volt,

[61] ÖStA HHStA PA XL Interna LI/6. Karton 242; Szabó 2019: 107–109.

hogy a közös külügyminiszter rendelkezésére álló pénzalap kimerült. Viszont ígéretet tett arra, hogy 1912. január 1-től 250 000 korona hozzájárulást fog *javasolni*.

1912 januárjában egy, a közös Had- és Külügyminisztérium közötti jegyzékváltást követően a közös külügyminiszter megerősítette, hogy évi 250 000 koronánál többet nem fog tudni adni. Moritz Ritter von Auffenberg közös hadügyminiszter 1912. január 17-i jegyzékében arra kérte a közös külügyminisztert, hogy a 250 000 koronát folyósítsa számára az év első felére, mivel a Vezérkar erre szánt forrásai teljesen kimerültek, így erre az összegre mihamarabb okvetlenül szükség van. Vagyis a Hadügyminisztérium továbbra is ragaszkodott az évi félmillió koronára kiterjedő támogatáshoz. Végül 1913. december 7-i jegyzékében Leopold Graf Berchtold közös külügyminiszter hozzájárult a támogatás 500 000 koronára történő felemeléséhez.

Bár a delegációk csak 1914-re (mármint a teljes évre) szavazták meg a kért félmillió koronát, Auffenberg közös hadügyminiszter 1914. január 22-én mégis arra kérte Berchtold közös külügyminisztert, hogy a teljes évi összeget folyósítsa 1914 első felében, mivel a Balkán-háborúk miatt megnövekedett kémtevékenység folytán a katonai hírszerzés túllépte ezt az összeget, és csak a fegyverkezési hitel terhére tudták a fokozódó hírszerzési tevékenységhez szükséges összegeket folyósítani. Ezért arra kérte a közös külügyminisztert, hogy további félmillió koronát folyósítson az év második felére is, illetve az évi 500 000 koronát újra emeljék meg. Berchtold azonban egyik kérést sem tudta teljesíteni.

A helyzet még súlyosabbá vált közvetlenül a szarajevói merénylet után. 1914. július 8-án Conrad a szerbiai és montenegrói eseményekre való tekintettel 30 000 korona ideiglenes kiutalását kérte a közös Hadügyminisztériumtól a Vezérkar következő évi költségvetésének terhére. Ilyen feltételekkel kapott július 17-én 36 800 koronát. 1914. július 20-án Alexander Freiherr von Krobatin közös hadügyminiszter azonnal kiutalt a Vezérkar főnökének katonai hírszerzési célokra 770 000 koronát, amelyből 260 000 koronát az Osztrák–Magyar Bank hitelezett meg. Az összeget július 26-án aranyban utalta ki a bank, ugyanakkor a kiutalt összeg erejéig megterhelte a közös Hadügyminisztérium következő évi költségvetését. Erre azért volt szükség, mivel korábban a hiteleket a rendkívüli fegyverkezési hitelkeretből fedezték, azonban pont 1914-ben ebből a forrásból már nem sikerült újabb összegekhez jutni. Az összegből azonban az iroda egyelőre csak 100 000 koronát kapott, holott az iroda főnöke július 21-én 300 000 koronát kért. Feltételezhetően ebben az is közrejátszott, hogy a Vezérkar még ekkor sem dúskált az anyagiakban, ezt jól érzékelteti, hogy a közös Hadügyminisztériumtól 1914 első felére dologi kiadásokra összesen 14 800 koronát kapott. Összehasonlításképpen 1912-ben a monarchia közös szárazföldi haderejének költségvetése megközelítette a 490 millió koronát, ami azt jelenti, hogy a katonai hírszerzésre fordított kiadások a közös szárazföldi haderő költségeinek alig valamivel több mint 0,03%-át tették ki.[62]

[62] ÖStA HHStA PA XL Interna Liasse II. 5–9. III–IV. ÖStA HHStA PA XL Interna LI/6. Karton 242. Szabó 2019: 110–115.

A források jelentős hányada állítja azt, hogy a rendelkezésre álló erőforrás csekély mennyiségéért legalábbis részben a közös Külügyminisztérium és a Vezérkar, illetve a Nyilvántartó Iroda között fennálló rossz viszony volt a felelős. A közös Külügyminisztérium hírszerző szolgálata, az Informationsbureau és az iroda között nem volt együttműködés. A közös Külügyminisztérium nem tartotta sokra a katonai hírszerzés és az általuk gyűjtött információk értékét, és attól tartott, hogy az aktív katonai hírszerző tevékenység rontja a monarchia diplomáciai helyzetét és főleg a környező országokkal fennálló kapcsolatát. Az eltérő forrásokból származó, gyakran eltérő tartalmú információkat gyakran másképp értelmezték az iroda és az Informationsbureau tisztviselői. Az eltérő helyzetértékelésből eltérő stratégia, ebből pedig sokszor konfliktus keletkezett a közös Külügyminisztérium és a Vezérkar között. Az iroda mindenkori vezetése egyébként a katonai hírszerzők professzionalizmusának hiányát felhánytorgató felvetéseket igyekeztek saját előnyükre kihasználni, hiszen ez tulajdonképpen egyfajta állandó indokot szolgáltatott ahhoz, hogy folyamatosan a költségvetés növeléséért könyörögjenek.

Az információk kicserélésének, illetve kiértékelésének nem volt intézményes kerete a közös Külügyminisztérium és a közös Hadügyminisztérium között. Gyakran előfordult az is, hogy a konfidensek bevetési terepét nem a közös Hadügyminisztérium vagy a Vezérkar, hanem a közös Külügyminisztérium határozta meg, ők pedig elsősorban a saját maguk szempontjából fontosnak tartott területekre küldték a konfidenseket, amelyek nem feltétlenül egyeztek meg a közös Hadügyminisztérium által fontosnak tartott területekkel. Viszont a katonai célú ügynöki tevékenységet a közös Külügyminisztérium nem volt hajlandó finanszírozni, így – miközben az Informationsbureau évi kétmillió korona felett rendelkezett – az ilyen jellegű tevékenységek elvégzésére sok esetben már nem jutott elég pénz. A Nyilvántartó Iroda költségvetésére vonatkozó információk mindenesetre árnyalják azt a képet, hogy a monarchia katonai igényei és a hadsereg érdekei mindig egyértelműen a civil politikai érdekek fölébe kerekedtek volna.

Források

Österreichisches Staatsarchiv Haus- Hof und Staatsarchiv, Wien (ÖStA HHStA)
Ministerium des Aeußern 1848–1918. Administrative Registratur (AR)
Politisches Archiv (PA)
Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv, Wien (ÖStA KA)
Evidenzbureaus des Generalstabes 1850–1913
Nachlässe und Sammlungen

KN 1865–1867 = Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója. III. Pest, 1867.

AE = Allerhöchste Entschliessung vom … *Verordnungsblatt für das k. k. Heer.* 1871, 1875, 1883, 1907, 1913.

Hivatkozott irodalom

Bernatzik, Edmund (Hg.) 1911: *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen.* Wien.

Cieger András (szerk.) 2004: *A Kiegyezés*. Budapest.

Ferdinandy Gejza 1892: *Magyarország közjogi viszonya Ausztriához és annak történelmi fejlődése.* Budapest.

Hermann Róbert 2015: Az 1848–1849. évi magyar szabadságharc. In: Hermann Róbert (szerk.): *Magyarország hadtörténete III. Magyarország a Habsburg Monarchiában (1718–1919)* Budapest, 131–170.

Kozári Monika 2019: *Tisza Kálmán*. Budapest

Kmety Károly 1911: *A magyar közjog tankönyve*. Budapest.

Kronenbitter, Günther 2023: Den Krieg fordern und vorbereiten – Der österreichisch-ungarische Generalstab 1906 bis 1914. In: Grawe, Lukas (Hg.): *Gehirne der Armeen? Die Generalstäbe der europäischen Mächte im Vorfeld der Weltkriege.* Berlin, 5–31. https://doi.org/10.30965/9783657791958_002

Lederer Béla (szerk.)1893: *Gróf Andrássy Gyula beszédei. Első kötet 1847–1868*. Budapest.

Márkus (szerk.) 1896: *Magyar Törvénytár 1836–1868. évi törvényczikkek*. Budapest.

Olechowski-Hrdlicka, Karin 2001: *Die gemeinsamen Angelegenheiten der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Vorgeschichte – Ausgleich 1867 – Staatsrechtliche Kontroversen*. Frankfurt am Main.

Péter, László 2006: The Army Question in Hungarian Politics 1867-1918. *Central Europe* (4.) 2. 83–110. https://doi.org/10.1179/174582106x147338

Polner Ödön 1901: *Közös ügyek*. Budapest.

Réz Mihály 1910: *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*. Budapest.

Szabó Béla 1848: *A Magyar Korona országainak státusjogi és monarchiai állása a Pragmatica Sanctio szerint*. Pozsony.

Szabó Szilárd 2019: *Az Osztrák–Magyar Monarchia központi katonai és polgári hírszerző és elhárító szervezete 1850–1918*. Debrecen.

Wandruszka, Adam–Urbanitsch, Peter 1987: Die bewaffnete Macht In: Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (Hg.), *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. V. Wien, 144–389.

Zeinar, Hubert 2006: *Geschichte des österreichischen Generalstabes.* Wien–Köln–Weimar.